

עומק הפשט

בס"ד, יום ג' פרשת תרומה כ"ח שבט תשע"ח,
מסכת יבמות דף סג. סה:

דיוני הלכה אקטואליים בסוגיות הנלמדות,
לעורר לב המעיין, ואין לסמוך על הדברים
הלכה למעשה.

גליון נושא:

'לשנות מפני השלום'

פנינים

מְדַבֵּר שְׁקָר תִּרְחַק...

בשבת האחרונה - פרשת משפטים, קראנו בתורה מְדַבֵּר שְׁקָר תִּרְחַק (שמות כג, ז), ואמר הרה"ק רבי שמחה בונים מפשיסחא זצ"ל (הובא בשפת אמת שופטים תרל"ט), שלא מצינו הרחקה בשום איסור בתורה, רק חכמים תקנו סייגים, זולת בשקר, שהתורה עצמה אמרה 'תרחק' להראות חומר האיסור, ולא מסרה זאת לחכמים (ליקוטי הרי"מ משפטים).

וכתב בספר צדה לדרך, שאין לך עבירה יותר תדירה ומצויה כמו שקר, ולכן רק בשקר הזהירה התורה להתרחק, מה שלא מצינו בשאר עבירות.

בדרך צחות, פירש הג"ר דב יפה זצ"ל את הפסוק מְדַבֵּר שְׁקָר תִּרְחַק (שמות כג, ז) - על ידי 'דבר שקר', 'תרחק' מהקב"ה.

איפכא מסתברא!!!

מבואר בגמ' (יבמות סג.) שחייא בנו של רב היפך לאמו את בקשת אביו, כדי שתעשה הפוך, ויתקיים רצונו האמיתי. ידוע השאלה, מדוע רב לא חשב על הרעיון להפוך, כך יקבל את האוכל שהוא באמת רוצה? וביאר הג"ר חיים קנייבסקי שליט"א (ארחות יושר ערך אמת עמוד ז) שרב היה דבוק כל כך במידת האמת, שלא העלה על דעתו כלל את האפשרות לשנות מן האמת!

ואין לפרש; שחשב, ובכל זאת לא רצה לעשות כן, משום לְמַדּוּ לְשׁוֹנֵם דְּבַר שְׁקָר (ירמיהו ט ד), כפי שאסר לבנו. כי מפשטות הלשון 'דנפיק מינך טעמא מלפך', מפורש ברש"י (ד"ה טעמא) פעמים שהבן מחכים את אביו, אני היה לי לעשות כן, עכ"ל. מפורש שלא חשב על כך, ואם היה חושב היה עושה כן. וכן משמע מעצם השאלה, 'האם הטיבה דרכה'.

בדרך צחות: ווארט נפלא באופן מתוק מדבש, תירץ מורנו המשגיח הג"ר אהרן חדש שליט"א, בוועד הדרכה לחתנים, שבאמת רב חשב על הרעיון, אולם רצה לעשות רצון אשתו, וכאשר ראה שנהנית לעשות הפוך ממה שהוא מבקש, לכן דווקא לא היפך, כדי שאשתו תינהג שמצליחה לעשות הפוך ממה שבעלה מבקש, אף שהוא נגד רצונו (הרב שרגא לוי שליט"א).

מצוה לשנות מפני השלום

מבואר בגמ' (יבמות דף סה:), מותר לשנות מפני השלום, ופירש הריטב"א (כתובות דף יז.) 'דכל שהוא מפני דרכי שלום אין בו משום מְדַבֵּר שְׁקָר תִּרְחַק' (שמות כג ז). מקור ההיתר לשנות מפני השלום, מאחי יוסף שאמרו ליוסף אחר פטירת יעקב (בראשית נ טז-יז), אָבִיךָ צָנָה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר, כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף, אֲנִי נָא פָּשַׁע אֶחָיד וְחָטָאתִים. אֵף שְׂבִאֲמַת יַעֲקֹב לֹא צִוִּיהָ, כִּי לֹא חָשַׁד בְּיוֹסֵף.

יש אומרים מצוה לשנות מפני השלום. מקור המצוה לשנות, משמואל שהולך להמליך את דוד, ומפחד ששאל ישמע ויהרגהו, הקב"ה מצוהו לשנות; עָגַלְתָּ בָּקָר תִּקַּח בְּיָדְךָ וְאָמַרְתָּ לְזַבַּח לַד' בְּאֵתִי (שמואל א פרק טז פסוק ב). גדול השלום שאפילו הקב"ה שינה מפני השלום, כששאל את אברהם (בראשית יח יג) למה שרה צחקה ואמרה שהיא זקנה, 'לְמָה זֶה צָחָקָה שָׂרָה לֵאמֹר הֲאֵף אֲמַנָּם אֶלֶד וְאֲנִי זְקֵנָתִי. וּבֵאֲמַת שְׂרָה אָמַרְתָּ וְאֲדֹנָי זָקֵן.

מקורות: ההיתר לשנות מופיע בעוד הרבה מקומות; יעקב אומר לאביו יצחק אָנִי בָּנְךָ בְּכֹרְךָ עֲשׂוּ (בראשית כז לב), כדי לקבל את הברכות. במשנה (אבות א יב) הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום. ומבואר באבות דרבי נתן (פרק יב), כיצד היה אהרן אוהב שלום ורודף שלום? כשראה שנים

מתקוטטים, סיפר לכל אחד שלא מדעת חבירו, שהשני מתחרט ומכה עצמו על שחטא לו, וביקש ממני ללכת לבקש מחילה בשמו. וכשהיו פוגשים זה את זה, היו מתפייסים.

בית דין מטעין לצורך כפיה על המצוות, כמבואר בגמ' (יבמות קו). יבם שאינו רוצה לחלוץ, מטעין אותו, ואומרים לו 'חלוץ לה ובכך אתה כונסה', וניתרת לשוק. ובגמ' (בבא מציעא דף עה:): 'שוכר עליהן או מטעין בפועלים שחזרו בהם, ומפסידים את בעל הבית.

בגמ' (כתובות דף טז:): נחלקו בית שמאי ובית הלל כיצד מרקדין לפני הכלה, לבית שמאי כלה כמות שהיא, שהתורה אמרה **מְדַבֵּר שֶׁקָר תִּרְחַק** (שמות כג ז). לבית הלל כלה נאה וחסודה, אף שאינה כזו. **בגמ'** (ב"מ כג:): בשלושה דברים מותר לתלמיד חכם לשנות מהאמת - במסכתא ובפוריא ובאושפיזא. **בגמ'** (ביצה כ). הלל הזקן שינה ואמר שקרבנו נקיבה לשלמים ולא זכר, למנוע מחלוקת עם בית שמאי. **בגמ'** (סנהדרין צז). אנשי קושטא לא שיקרו מימיהם, ורב טבות או רב טביומי, שינה ואמר שאשתו איננה בבית כאשר חיפא רישה, ומתו בניו. **הגר"ח קנייבסקי שליט"א** (מסכת כותים פרק א ס"ק ל), מביא עוד כמה מקורות בגמ'. פרטי כל הדינים בנושאים אלו, בספר **ניב שפתים** (פרקים ב ג - 36 עמודים), ובספר **תתן אמת ליעקב** (פרקים ד ה), ובעוד ספרים.

1. אופנים שאסור לשנות

מסופר בגמ' (יבמות דף סג), אשתו של רב היתה מצערתו, כאשר ביקש שתבשל עדשים, היתה מבשלת קטניות. ואם ביקש קטניות, היתה מכינה לו עדשים. כאשר גדל חייא בנו, היפך לאמו את בקשת אביו, כך בישלה מה שרב רצה באמת. שאלו רב, וכי היטיבה דרכה? השיב חייא הבן - לא, אני הוא שהפכתי לה. אמר לו רב, על זה אומרים אנשים 'דנפיק מינך טעמא מלפך' (הבן שיוצא ממך מלמד אותך), אך אל תעשה כן, משום למדו לשונם דבך שְׁקָר (ירמיהו פרק ט פסוק ד).

תמהים הראשונים, הרי מותר לשנות מפני השלום, ואם כן מדוע רב אסר על בנו לשנות, מטעם 'שלא יתרגל לדבר שקרים'? ותירצו בכמה אופנים, ומכל תירוץ יוצא חידוש להלכה, שבאופן מסוים אסור לשנות מפני השלום!

לא מקפיד: תירוץ מדהים מבואר במאירי (יבמות דף סג) **ובשל"ה**, שההיתר לשנות הוא רק 'מפני השלום' - למנוע קלקול ומחלוקת. אבל רב ידע על עצמו שהוא מעביר על פשעה, ובכל מקרה לא יקפיד על אשתו, ולכן לא היה לו היתר לשנות, כי אין זה 'מפני השלום'.

קבע: הים של שלמה (יבמות פרק ו אות מו) מתרץ, שרק באקראי מותר, אבל לא בקבע. וכיון ששליחות בין אביו לאמו נחשב קבע, אסור לשנות. כעין זה פירש במהרש"א, טעמו של רב, שאין ראוי להרגיל עצמו במידת השקר.

2. חידוש ה'ספר חסידים'

להבא: עוד יש ליישב, על פי חידושו הגדול של **הספר חסידים** (אות תכו), ונפסק **במגן אברהם** (או"ח סימן קנו), שהתירו 'לשנות מפני השלום' רק על מה שהיה (=העבר), אך אסור לשקר על מה שיהיה (=העתיד), ואם מבקשים ממנו הלואה אסור לומר 'אין לי', כי אין זה שקר על העבר. וכתב **המשנ"ב** (סימן קנו ס"ק ד) מפני השלום מותר לשנות, ועיין במגן אברהם מה שכתב בשם הספר חסידים, וצ"ע בזה. עכ"ל.

לפי דברי הספר חסידים תירץ **הגר"ח חיים פלאגי בשו"ת לב חיים** (חלק א סימן ה), כי המעשה של רב היה להבא, ולכן אסר לבנו לשקר.

יש שביארו את הספר חסידים; להבא אסור לשקר שאין זה 'מפני השלום', אלא 'מפני הכסף', כי מפחד שלא יחזיר לו, ואם מטרתו היתה באמת לעשות שלום, היה מלוה לו, ורק כשמשנה על העבר, שכבר לא הלווהו, שפיר משקר רק 'מפני השלום'. ואם כן, כשאין ברירה, מותר לשקר אף להבא, וצ"ע לדינא. אמנם **הגר"ח קנייבסקי שליט"א** (מסכת כותים פרק א סוף ס"ק ל), ביאר, טעם האיסור לשקר להבא, כי האיסור נלמד מהן צדק ולא צדק, כמבואר בגמ' (ב"מ דף מט). שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב, ולפי זה לכאורה יוצא, שגם כשאין ברירה אסור.

המהרש"ם (דעת תורה או"ח סימן קנו, שו"ת מהרש"ם חלק ז סימן קנב) ועוד אחרונים חולקים, שאין חילוק בין לשעבר ולהבא. **האורחות צדיקים** (שער השקר) כתב על דברי הספר חסידים שהכל לפי הענין, אם יכול לומר "יש לי, אבל אני צריך אותם למקום אחר", ובכך יוכל לדחותו בלא שנאה - יעשה, ואם הגוי יודע שהיו לו מעות ולא היה יכול להישמט ממנו בלא שנאה, יכול לומר "אין לי" מפני דרכי שלום.

מנהג ישראל תורה

סליחה, טעית...

מעשה נפלא סיפר הג"ר איסר זלמן מלצר זצ"ל בעל אבן האזל (דרך עץ החיים עמוד 507) על רב בקהילה אחת, שחלק מבני הקהילה היו עושים מחלוקות עמו, ופעם פסק הלכה בענין מסוים, נגד דעת הש"ך במקרה כזה.

מששמעו בעלי המחלוקת כיצד פסק הרב, הזדרזו ושלחו מכתב לרבי יצחק אלחנן ספקטור רבה של קובנה ושאלוהו מה הדין במקרה כזה. רבי יצחק אלחנן ידע שבאותה עיירה ישנם המנהלים מחלוקת כנגד הרב, וכיון שזה 'ש"ך מפורש', הבין שכנראה טעה הרב בדין הזה, ובעלי המחלוקת מנצלים את הדבר. לכן פסק להם ר' יצחק אלחנן במכתב שהשיב - כפי ההוראה שפסק הרב, להיפך מדעת הש"ך.

לאחר ששלח את המכתב בדואר, ולפני שהגיע לידי השואלים, שלח אליהם רבי יצחק אלחנן מברק בהול, המודיע שהתשובה ששלח להם אינה נכונה, כי לאחר בירור נוסף הסיק שטעה בדבר הלכה, והתשובה לשאלתם אינה כפי שכתב במכתבו. וכל זאת עשה, כדי שלא יוכלו לערער אחר רבם, שכן גם רבי יצחק אלחנן רבה המפורסם של קובנה, טעה בהלכה זו. ❖

הקשה בשו"ת לב חיים (חלק א סימן ה), על דברי הספר חסידים, משמואל ששינה לשאול, ואמר שהולך לזבוח, ובאמת הלך להמליך את דוד, שזה המקור שמצוה לשנות מפני השלום, וזה הרי על העתיד? ותיירץ בהגהות מקור החסד על ספר חסידים לפי דברי המהרש"א שבאמת הלך לזבוח, ואין זה שקר גמור, אלא גניבת דעת שעיקר הליכתו להמליך את דוד ולא לזבוח. והסביר בשו"ת לב חיים שהשינוי הוא בתיבת 'באתי' (ולפי זה אין ראיה משמואל להתיר שקר גמור), וכעת מיושב, ששקר גמור אסור להבא, וגניבת דעת מותר להבא.

יש מדייקים בלשון הספר חסידים, שהאיסור רק לומר 'אין לי' אבל מותר לומר למבקש הלואה איני יכול להלוות, כיון שמשמעותו גם איני רוצה, כמו שמצינו על הפסוק 'לֹא יָכֹל דַּבְּרוּ לְשֵׁלֶם' תרגם אונקלוס 'ולא צבן', כלומר שלא רצו, ובתורה כתוב על כך ולא יכלו (י.ז.ו.).

שינוי מועט: כתב בתוס' ישנים (יבמות דף סה:), שההיתר לשנות מפני השלום לא מדובר בשקר גמור, ובאמת שרה כן אמרה על עצמה, אַחֲרֵי בְּלַתִּי הִיָּתָה לִי עֲדָנָה (בראשית יח, יב), ולכן ה' אמר ששרה אמרה ואני זקנתי. גם שמואל באמת הלך בשביל שני מטרות, לזבוח ולהמליך את דוד, וציווה הקב"ה להשמיט בסיפורו את עיקר הסיבה שהולך - שהוא ההמלכה. ולפי זה מיושב מאד, מדוע אסר רב לבנו להפוך את בקשתו, כי ההיפוך כרוך בשקר גמור.

ולדעת הערוך לנר (יבמות סה:) וכן נקט החפץ חיים (הלכות רכילות כלל א סעיף ח) אפילו כשיש בו מפני השלום אסור להוציא שקר גמור מפיו, כנאמר מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּתְּחַק (שמות כג, ז), ורק מותר לומר בלשון שנשמע לשני פנים, ובסתם גם באופן הזה אסור, כי גונב דעת הבריות. אמנם החפץ חיים הוסיף שאם לא יתקבלו הדברים, יכול לומר אפילו שקר גמור.

3. מה זה שקר?

דבר מעניין כותב הר"י פערלא (על רב סעדיה גאון עשה כב), שאין איסור שקר מן התורה חוץ לבית דין ואפילו איסורא דרבנן, אלא פטומי מילי בעלמא, אלא דדבר מגונה הוא, אבל איסורא ליכא אפילו מדבריהם.

ידוע מה שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער ד) שדבר שקר שאינו גורם לשני שום הפסד, איסורו אינו מדאורייתא. וביאר הגר"ח קנייבסקי שליט"א (מסכת כותים פרק א הערה ל) שסבר רבינו יונה שרק בשקר כזה שאינו אסור מדאורייתא, התירו לשנות מפני השלום. והוסיף, שההיתר נאמר דווקא בצורך גדול, ובכל זאת עדיף לטרוח מאד ולא לשנות, וכמבואר בגמ' (פסחים דף קיג.) 'הפוך בנבילתא ולא תיפוך במילי'.

יסוד חשוב כותב הג"ר אליהו אליעזר דסלר זצ"ל בספרו מכתב מאליהו (חלק א עמוד 94) שאמת ושקר אינם כפי שחושבים, שהכוונה להגיד בדיוק מה שהיה, שהרי לפעמים האמת יכולה להזיק. אלא, אמת - הוא מה שמביא לטוב ולרצון הבורא, ושקר - הוא מה שנותן הצלחה לכוחות הרע. ומביא הוכחה מדברי הילקוט שמעוני (תולדות קטו) כשלקח יעקב מעשו את הברכות, יצחק הרגיש שיש בבית מרמה, וחרד

חרדה, מי הרמאי; האם הוא או יעקב, ואמר לו הקב"ה, 'שניכם החזרתם דבר לאמיתו, כפי שהיה צריך להיות'. ומכאן אנו לומדים מהו אמת ומהו שקר, ויעקב לא התכוין כלל לעשות את רצון עצמו, אלא לבצע את התכלית שהקב"ה רוצה, 'והשקר לשם אמת הוא אמת', עכ"ד.

לפי דבריו, 'מפני השלום' אין הכוונה שהמטרה מקדשת את האמצעים, אלא שהאמת היא, שצריך להיות בשלום, ואם האפשרות היחידה להיות בשלום, היא רק אם נשנה את המציאות, הרי שזו האמת. כאשר אהרן הכהן, אמר לכל אחד מהיריבים שהשני ביקש לפייסו, אמר את האמת העמוקה, שבלב פנימה טמון הערכה לחבירו וחפץ ביקרו, והראיה שלמחרת משלימים וחוזרים להיות ידידים בלב ובנפש, והצליח לפייסם בכך ששינה ואמר את העתיד כהווה. יסוד הדברים, מספרו הנפלא של אאמו"ר שליט"א שלום ורעות.

4. 'מפני השלום' היתר, או מצוה?

ההיתר לשנות מפני השלום נפסק ברי"ף, וברמב"ם (גזלה ואבדה פרק יד הלכה יג), ובשערי תשובה (שער ג אות קפא), ובארחות צדיקים (שער השקר) ובשו"ת הרמ"א (סימן יא) ובחרדים (מצות עשה דרבנן פד), ובמשנ"ב (סימן קנו ס"ק ד), ובחפץ חיים (הלכות רכילות כלל א באר מים חיים ס"ק יד).

ומוסיף הרי"ף (בבא מציעא דף יג. מדפי הרי"ף), הובא בביאור הגר"א (חו"מ סימן רסב ס"ק כח) דמצוה לשנות מפני השלום, ולכן אינו מופיע בג' דברים שרק מותר לתלמיד חכם לשנות במסכתא בפוריא ובאושפיזא (ההיתר לשנות מפני השלום זה לכל אדם, וג' דברים זה רק לתלמיד חכם). האליה רבה (סימן קנו) מסתפק בדעת הספר חסידים, אם מצוה לשנות, או רק היתר לשנות.

החפץ חיים (חלק ב הלכות רכילות כלל א סעיף ח) פוסק שמוותר לומר שקר גמור מפני השלום. ובבאר מים חיים מצטט את הגמ' ביבמות שמצוה לשנות מפני השלום. וביאר בשלמת חיים (ענינים סימן סו) דבחפץ חיים שדיבר על שקר גמור זה רק היתר ולא מצוה, ובבאר מים חיים שדיבר על גניבת דעת שאינו שקר גמור, שם הוא גם מצוה.

כתב הג"ד ישראל ועלץ זצ"ל בעל שו"ת דברי ישראל, על פי הוראת החתם סופר זצ"ל, שהאוספים כסף עבור ת"ח נזקק, יכולים לומר 'הכנסת כלה', כי כתוב וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כָּלֹתוֹ.

סיכום הגיליון:

5. דינים העולים

שקר: חיוב ההרחקה בכל העבירות הוא מדרבנן ולא מדאורייתא, ורק בשקר מצינו שהתורה עצמה מחייבת להתרחק. משום שהאיסור לשקר חמור מאוד, ומשום תדירות ושכיחות השקר.

שלום: 'מותר' לשנות מפני השלום, ויש אומרים 'מצוה' לשנות מפני השלום. הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, ששינה בשביל השכנת שלום.

הגבלות: יש דעות שבשקר גמור אסור לשנות. יש אומרים שאם אינו מקפיד אסור לשנות. יש סוברים שאסור לומר שקר תמידי רק באקראי. לדעת הספר חסידים אסור לשנות בשקר על להבא, ויש חולקים. ❖

'עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

הנושא לשבוע הבא;

גיל הנישואין – יבמות דף סג:

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפ"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.

וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

לעילוי נשמת

האברך המופלג בתורה

ויראת שמים רבי ברוך

אריה לייב זצ"ל בן

יבדלהט"א רבי שלמה

זלמן שליט"א רוטמן

ת.נ.צ.ב.ה.

ברכת מזל טוב

לאברך החשוב רבי

אהרן קליין שליט"א

לרגל הולדת בנו מרדכי

שיחי' בשעט"מ כשם

שנכנס לברית בן יכנס

לתורה ולחופה רי"ם

ולמעשים טובים

